

Lisbeth Matzer

»Pripadaš nam po svoji krvi«^{*}

Hitlerjeva mladina kot sredstvo germanizacije na Gorenjskem in na Spodnjem Štajerskem

MATZER, Lisbeth, dr. (novejša zgodovina), Katedra za evropsko zgodovino, Ludwig-Maximilians-Universität München, Postfach 105, D-80539 München, l.matzer@lmu.de

329.17-053.6(497.452)"1941/1945"

»PRIPADAŠ NAM PO SVOJI KRVI«

Vloga Hitlerjeve mladine pri ponemčevanju na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem

Prispevek temelji na raziskavah, ki jih je avtorica opravila v okviru doktorskega študija o čezmejnem novačenju mladih na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem med nemško okupacijo. Predstavi ideološke temelje, primere ponemčevanja in prizadevanja Hitlerjeve mladine, ki so bile del hegemonizacijskih strategij za utrditev nacizma v Evropi. Z namenom opominjanja lokalne mladine na njihovo »nemškost« - neoziraje se na njihove individualne nacionalne in druge identitete - so voditelji Hitlerjeve mladine pojem »nemškega« še naprej precej nejasno razlagali s »krvjo«, »obnašanjem« ali obvladovanjem jezika. Medtem ko so najvišji voditelji mladine trdno verjeli v svoje kolonizacijsko in izobraževalno poslanstvo, je bilo kljub prizadevanjem, ustrahovanju in privilegijem mlade z območja današnje Slovenije precej težje ideološko pritegniti in so se ti večinoma samo prilagodili (kot se je izkazalo, začasni) prevladi nacizma.

Ključne besede: Hitlerjeva mladina, okupacija, ponemčevanje

^{*} Raziskavo je financirala Evropska unija v okviru raziskovalnega programa Horizon 2020 s sporazumom Marie Skłodowska-Curie grant agreement No 713600.

MATZER, Lisbeth, PhD. (Contemporary History), Chair of European History, Ludwig-Maximilians-Universität München, Postfach 105, D-80539 Munich, l.matzer@lmu.de

329.17-053.6(497.452)"1941/1945"

»YOUR BLOOD MAKES YOU ONE OF US«

Hitler's Youth as a Means of Germanisation in Gorenjska and Lower Styria

This contribution is centered around the findings of the author's PhD research on cross-border youth mobilization during the German occupation of Upper Carniola and Lower Styria. The article portrays the ideological cornerstones as well as the Germanization practices and activities deployed by the Hitler Youth as hegemonic strategies to solidify Nazi domination all over Europe. With the goal to remind the local youth of their "Germanness" – disregarding their individual national or other identities – Nazi youth leaders continued to define "German" very vaguely based on "blood", "behavior" or language skills. Whilst high-ranking youth leaders strongly believed in this colonial and educational mission, the local youth of today's Slovenia proved to be more difficult to mobilize ideologically despite all efforts, threats and incentives and mainly arranged itself with the (eventually only temporary) Nazi rule.

Key words: Hitler's youth, occupation, Germanisation

^{*} This research was funded by the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under the Marie Skłodowska-Curie grant agreement No 713600.

Po vojnem pohodu nemške vojske na Balkan je Nemški rajh aprila 1941 na območju današnje Slovenije oblikoval dve zasedbeni območji. Civilna uprava takratnih *gauov* Koroška in Štajerska naj bi prebivalstvo »zasedenih ozemelj Koroške in Kranjske« (Gorenjsko in Mežiško dolino) ter Spodnjo Štajersko na različne načine vključila v zamišljeno in propagandistično oglaševano »narodno občestvo« (*Volksgemeinschaft*). Velikopotezne ukrepe germanizacije, ki jih je v ta namen izvajal nacistični režim, so opravičevali s pripovedovanjem, da gre itak za večinsko »nemško« prebivalstvo, ki je svojo pravo narodnost le pozabilo. Ta usmeritev nacistične propagande se je opirala na sklicevanje na domnevno »nemško kri«, kar smo srečali v naslovnem citatu razprave.¹ Temeljni izziv za trajno zagotovitev nacistične oblasti na zasedenih ozemljih je bilo spodbujanje individualnih opredelitev za »nemštvo« in ideološka mobilizacija lokalnega prebivalstva za nacionalsocializem.

Nalogo varovanja nacistične oblasti z mobilizacijo si je v Tretjem rajhu lastila predvsem Hitlerjeva mladina (*Hitlerjugend*). Zlasti v obmejnih pokrajinah – sporni *borderlands*, ali v nemško nacionalnem jeziku »obmejnih deželah« (*Grenzländer*) ter na zasedenih ozemljih – je hotela z indoktrinacijo mladine prispevati glavni delež k željeni nacistični prevladi v Evropi. To načrtovano vlogo Hitlerjeve mladine v nacističnem sistemu, zlasti pa izvedene dejavnosti in programe za germanizacijo in s tem mobilizacijo mladine, sem na primeru okupirane Slovenije raziskovala v svoji disertaciji tudi sama.² Pri tem sem natančno preučevala prakso nacistične oblasti, ki je izhajala iz željene organizacije in mobilizacije mladine s pomočjo koroške in štajerske Hitlerjeve mladine oziroma njunih pokrajinskih podružnic – Mladine Koroške ljudske zveze (*Kärntner Volksbundjugend*, od leta 1943 se je imenovala Hitlerjeva mladina) na Gorenjskem in Nemške mladine (*Deutsche Jugend*) na Spodnjem Štajerskem. Spraševala sem se zlasti o vlogi naci-

stične mobilizacije mladine z ozirom na praktično in simbolično prisvojitve prostora (zasedenih ozemelj) ter s tem povezanih medsebojnih odnosov akterjev znotraj okupacijskega sistema – njihovega sodelovanja in tekmovanja. V središču mojega raziskovalnega dela so bila seveda tudi vprašanja čezmejnega ustvarjanja, prilagajanja in kodiranja (nemške) pripadnosti kot strategije za mobilizacijo ter pomen posameznikovega manevrskega prostora in motivov pri njenih akterjih in akterkah. Po številnih uspešnih in poučnih obiskih arhivov v Sloveniji se veselim, da bom lahko v reviji Zgodovina za vse, s pomočjo izbranih arhivskih virov in poudarkom na Spodnji Štajerski, strnila svoje raziskovalne rezultate.³ Podobno kakor knjiga, je tudi ta prispevek razdeljen na pet kratkih poglavij, posveča pa se ideološkemu temeljem kolonialnega vzgojnega projekta, zanj angažiranim mladinskim voditeljem, dejavnostim, usmerjenim v germanizacijo domače mladine, samovoljni definiciji pripadnosti nemštvu (*»Deutsch«-Sein*), kakor tudi motivom in manevrskemu prostoru posameznih mladostnikov.

Ideološki temelji in cilji ponemčenja

V primeru zasedenih ozemelj Spodnje Štajerske in Gorenjske so se na različne izraze nemško nacionalnega »zamejskega« aktivizma, ki je obstajal od konca 19. stoletja, sklicevali predvsem vodilni akterji in akterke, ki so izvirali s Štajerske in Koroške. Upoštevaajoč daljše obdobje od okoli 1880 do 1941, postane jasno, da so osebe, ki so imele med letoma 1941 in 1945 odločilno vlogo pri izgradnji okupacijskega sistema in nacističnih mladinskih organizacij, ponotranjile neko regionalno specifično obliko te nemško nacionalne ideologije, oziroma jih je le-ta motivirala za ponemčenje lokalnega prebivalstva.

Predstava, ki se je pojavila že dolgo pred letom 1941 in jo srečamo v štajerskem šulferajnskem⁴ oko-

¹ Carstanjen, Helmut, *Worum es geht, v: Untersteirischer Kalender 1942*, 57–61, 59; Schick, Wilhelm, *Ziel und Aufgaben des Kärntner Volksbundes, v: Mitteilungsblatt des Kärntner Volksbundes, Folge 1* (August 1941), 3–4.

² Matzer, Lisbeth, *Herrschaftssicherung im »Grenzland«. Nationalsozialistische Jugendmobilisierung im besetzten Slowenien (= Nationalsozialistische Volksgemeinschaft 11)*, Göttingen: Schöningh 2021.

³ Pričujoča razprava je povzetek rezultatov raziskave, ki so objavljeni v navedeni knjigi, zato navajam le izbrane arhivske vire in literaturo.

⁴ Schulverein Südmark; op. prev. Deutscher Schulverein je bila nemška zasebna šolska organizacija v Avstro-Ogrski, ustanovljena leta 1880 na Dunaju. Formalno naj bi zagotavljala pouk nemškim otrokom v njihovem jeziku tam, kjer tega niso omogočale javne šole. V praksi je ta organizacija s svojimi vrtci in osnovnimi šolami ponemčevala slovenske in češke otroke. ES 11, 17.

lju, da naj bi mladina »po krvi« pripadala »nemštvu«, ki so ga propagirali kot večvredno, je med nacistično okupacijo postala podlaga široko zasnovanih, na otroke in mladino usmerjenih prizadevanj za ponemčenje. Pripadnost »nemštvu« je večina ljudi po zaslugi desetletja trajajočega »slovanskega« vpliva, ki so ga v nacistični propagandi označevali za negativnega in zlonamernega, preprosto pozabila. Med nacistično okupacijo so si morali po tej logiki na vsak način prizadevati, da zlasti mladino (spet) naučijo biti »Nemci«. V številnih internih navodilih za nacistične mladinske voditelje in voditeljice, pa tudi v nemških publikacijah, so to vzgojno nalogo predstavljali kot civilizacijski ukrep.⁵ S trditvami, ki so se pojavljale tudi v internih poveljih in poročilih nacističnih mladinskih organizacij, da so higiena, zdravje, inteligenca, zvestoba in druge lastnosti izključno odraz »nemštva«, so druge pripadnosti, kot denimo identifikacijo za »Slovenca« ali »Slovenko«, skupaj z uporabo slovenskega jezika razvrednotili kot manjvredne, zaostale in necivilizirane. Ne le načine ponemčenja, ampak tudi nacistične ekspanzionistične težnje v Evropi, ki so vključevale današnjo Slovenijo, lahko imamo torej za projekt kolonialistične osvojitve. Cilj tega načrta je bila dolgoročnejša ustanovitev novega, nemškega imperija na evropski celine – za kar naj bi mobilizirali in indoktrinirali zlasti otroke in mladino.

Hitlerjeva mladina na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem – organizacija in kadri

Temu cilju posvečeno germanizacijo mladine naj bi na Spodnjem Štajerskem dosegli na eni strani v okviru ponemčenega šolstva, na drugi pa v okviru Nemške mladine, ki so jo kot del Štajerske domovinske zveze (*Steirischer Heimatbund*) ustanovili v Mariboru.⁶ Formalno je bila Nemška

mladina podrejena štajerski Hitlerjevi mladini, ki je na okupirano ozemlje iz *gaua* Štajerska poslala tudi večino srednjega in višjega voditeljskega kadra. Funkcijo zveznega mladinskega vodje je leta 1941 na primer prevzel Rudolf Schilcher, rojen leta 1919. Dotlej je bil eden izmed najvišjih voditeljev štajerske Hitlerjeve mladine, vodil je organizacijsko območje (*Bann*) Gradec-mesto, začasno pa tudi celotno štajersko Hitlerjevo mladino. Nekaj časa je bil odgovoren tudi za koordinacijo »svetovno-nazorskega šolanja« – torej ideološke manipulacije – v *gauu* Štajerska. Skupaj z njim je stala na čelu Nemške mladine Traute Lorinser iz Gradca, rojena leta 1913, ki se je že v 30. letih 20. stoletja v okviru šulferajna Südmark vneto ukvarjala z delom v »zamejstvu« in v okviru tega na primer leta 1935 vodila prepovedan nemško nacionalni mladinski tabor blizu Celja. Poleg teh dveh voditeljev so prišli ob okupaciji na Spodnjo Štajersko še številni drugi štajerski mladinski voditelji in voditeljice, ki so prej na visokih vodstvenih položajih delovali na ravnih območjih (*Bann*) in dežele⁷ v »starem *gauu*« Štajerska.

Na zasedenem Gorenjskem je bila kadrovska struktura podobno tesno povezana s »*starim gauom*« Koroška, saj so tja večinoma poslali osebe iz pokrajinskega vodstva Hitlerjeve mladine Koroške. Vendarle pa na Gorenjskem vzpostavitev zelene razširjene mladinske organizacije ni uspela tako hitro kakor na Spodnjem Štajerskem, kjer se je lahko Nemška mladina močneje oprla na vodilne kadre, socializirane in izobražene v kulturbundu (*Schwäbisch-deutscher Kulturbund*, SDKB)⁸ in šulferajnu Südmark. Schilcherjev namestnik je leta 1941 postal Reinhold Bühl, rojen leta 1916 v Mariboru. Bühl je izviral iz nemško govoreče mariborske družine, v 30. letih je študiral v Gradcu, zaradi nacističnega delovanja pa je bil izgnan iz Avstrije. Po postankih v Nemčiji in sodelovanju v organizaciji *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* (VDA; organizacija je skrbela za širjenje nacističnih idej med Nemci v tujini; op. prev.), se je Bühl leta 1938 vrnil v Maribor ter prevzel vodstvo

⁵ Prim.: Schilcher, Rudolf, *Deutsche Jugend – Deutschland von Morgen!*, v: *Untersteirischer Kalender 1942*, 77–81; Rauter, Martin, *So arbeitet die Jugend Oberkrains*, v: *Kameradschaftsdienst Gebiet Kärnten, Folge 7/8/9 (1942)*, 3.

⁶ Prim.: Mavrič Žižek, Irena, *Okupatorjevo šolstvo v ptujskem okrožju 1941–1945*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 87=52 (2016), 63–84; Kregar, Tone, »Reich računa na vas«: Organizacija Nemška mladina (*Deutsche Jugend*) v Celju 1941–1945, v: Aida Škoro Babič/Mateja Jeraj/Matevž Košir/Bojan Balkovec (eds.), *Zgodovina otroštva. History of Childhood* (= Zbirka Zgodovinskega casopisa 45), Ljubljana: Zveza Zgodovinskih Drustev Slovenije, 2012, 560–573.

⁷ *Gebiet je v organizacijski shemi Hitlerjeve mladine stopnja, neposredno podrejena državnemu (rajhovskemu) mladinskemu vodstvu (Reichsjugendführung). Unbenanntes Dokument (museenkoeln.de)* (2. 8. 2021).

⁸ Prim.: Žižek, Aleksander, *Kratek oris strukture in delovanja Štajerske domovinske zveze na Celjskem v letih 1941 do 1945*, v: *Celjski zbornik 29 (1993)*, 199–274, 207.

Nummer 30

Marburger Zeitung, 30. Jänner 1942

Seite 3

AUS STADT UND LAND

An der Schwelle des ewigen Reiches

Was für ein denkwürdiger Tag ist der 30. Januar 1933, wenn wir die Entscheidung überblicken, die die Deutschen gefällt haben, als sich dieses Volk für den Nationalsozialismus entschied. Sie wurde in diesen Tagen des Ringens gegen den Bolschewismus und die Kriegsverbrechen, die eine Weltentscheidung, denn der kommende Endsieg wird ein Sieg für die ganze Welt, ein Sieg der jungen Völker werden. Mitten im schwersten Kampf ist dieses Deutschland wieder jung geworden.

Das ist das Geheimnis, das den vergessenen Völkern, die sich gegen uns erhoben, vielleicht immer unverständlich bleiben wird: daß es Adolf Hitler gegeben war, an jenem denkwürdigen 30. Januar 1933, neue, zukunftsreiche, fruchtbare Kräfte in einem Volke, das unter einem furchtbaren Schicksal in die Knie brechen wollte, zu entbinden, zu entlassen. Es ist dieses Geschehen letzten Endes eines der großen Wunder der Natur, die der Menschengeist nie mit seinem Verstande ermessen kann: Daß ein ganzes Volk aus glühenden Fiebern und inneren Kämpfen erwacht zu verjüngter Kraft und Größe, zu einer reinen und stolzen Jugendlichkeit, zu einem Bewußtsein und einer Sicherheit selber selbst gleichgültig, in diesen Kriegstagen der Welt, und Mißgunst ringum, darum wollte man im Lager der Juden, Plutokraten, vereint mit dem Bolschewismus diesen Krieg: es ist die Feindschaft des Alters, das nicht alt sein will, gegen die auf Wahrheit und Gerechtigkeit pochenden jungen Völker der Welt.

Das jugendliche Volk der Deutschen aber freut sich seiner endlich gefundenen Einigkeit und seines einzigartigen Führers. Es mißt in diesen Tagen härtesten Ringens in selbstgewollter Mühsal seine Kräfte und stellt seine Tauglichkeit immer wieder von neuem auf die Probe. Und es weiß seine junge Stärke und seinen hartgeübten Glauben als das kostbare Gut zu schätzen, das ihm in dieser Zeit anvertraut wurde.

Wenn dieses deutsche Volk es will, wird es immer jung und unbegreifbar sein und weil es auf seine Jugend hofft und baut, die neben den erfahrenen Kämpfern aus dem Weltkrieg und der Bewegung in diesem unerbittlichen Ringen um Sein oder Nichtsein nicht nur der deutschen Völker, sondern Europas und der Welt ihre beste Bewährungsprobe ablegt, wird sich diese Wahrheit erfüllen. Der 30. Januar 1942 ist der strahlende Ausdruck dieses unbegrenzten Willens der geeinten Nation. Wir nehmen ihn hin als das beglückende Gleichnis eines Volkes, das auf dem Marsch ist, das Volk der ewigen Jugend zu werden!

R. K.

Heute verdunkeln wir
von 18.00 bis 7.00 Uhr

Der Weg des Andreas Holt

Die Geschichte eines Mannes und seiner Heimat

Von Walter Schaefer

Irgendwo neben dem Trichter klatscht eine Kugel in den Leinwandboden. Und dann ist die Stille da. Eine lähmende, steinblekennende Stille. Kein Schuß mehr. Andreas Holt hebt den Kopf über den Trichterrand. Er blickt auf das Zifferblatt am linken Arm: 12 Uhr! Dräsen werden Gestalten sichtbar. Schauen herüber. Auch Andreas erhebt sich, steht aufgerichtet im freien Feld. Und neben ihm läst es sich vom Boden: einer, zwei, ein Dutzend und mehr. Verloren, hilflos fast blicken die Männer zu ihm her. Was wird nun sein?

Der Leutnant Holt stapft mit müden, unendlich müden Schritten über den Boden hin. Nun stehen sie beieinander. Die Blicke der Männer fragen ihn noch immer stumm.

Er spricht. Seine Stimme ist heiser. „Der Krieg ist aus.“ Als wäre eine fassungslose Verlegenheit in ihm, so schaut er noch einmal auf die Uhr: 11. November, 12 Uhr mittags. Waffenstillstand. Wir können nach Hause gehen. Die vier Jahre! — seine Worte springen wie Glas — „die vier Jahre im Dreck — und das andere alles — und die Toten.“

Herrgott, vier lange Jahre hindurch ist er nicht weich geworden! Sollen die Männer es jetzt erleben, daß es ihm plötzlich die Kehle würgt? Daß er heulen könnte in ohnmächtiger Wut? Daß es ihn schüttelt wie in bemühungslos Schließen? Break hat er sich abgewandt. Aber er hört, daß sie hinter ihm drinsteigen, schwei-

Der südöstlichste Bann des Reiches

Der Führer der Gottscheer Jugendgruppe mit der Führung des Bannes Rann beauftragt

Die Jugend marschiert auch im südöstlichsten Teil des Reiches. Nach der Rückkehr der Gottscheer Volksgruppe und ihrer Ansiedlung im Kreis Rann sind der Jugendarbeit in diesem Kreis besonders verantwortungsvolle Aufgaben gestellt. Neben der deutschen Gottscheer Volksgruppe, die in einem jahrhundertelangen Abwehrkampf auf Vorposten gestanden hat, ist es die bodenständige Bevölkerung, die bereit ist, ihrem Bekenntnis zu Führer und Reich die Tat folgen zu lassen. Nach dem Willen des Führers muß ein starkes deutsches Grenzvolk entstehen. Dieser Aufgabe haben sich Sonntag, den 25. Jänner alle Jugendführer des Bannes Rann in einer Arbeitsbesprechung verschrieben. In Vertretung des Bannführers, Kameraden Hasewend, gab Kamerad Wild einen Bericht über die bisher geleistete Aufbauarbeit, wobei er besonders die Arbeit der eingesetzten Lehrlinge und Lehrer würdigte.

Der Führer der deutschen Jugend, Oberstammlführer Schlicher, dankte dem Kameraden Wild für die bisher geleistete Arbeit und beauftragte den bisherigen Führer der Jugendgruppe der Volksgruppe Gottschee, Richard Lackner mit der Führung des Bannes Rann. Oberstammlführer Schlicher umriß die Aufgaben, die der kommenden Arbeit gestellt sind. Über viele Hemmnisse und Probleme, die vor manchem Erwachsenen noch stehen, wägen, müssen Pimpfe und Jungmädel zu einem herderischen Geschlecht heranwachsen, auf Fahrt und Lager, im Dienst der Deutschen Jugend das Reich erleben und lieben lernen. Zugleich wird aber auch die Jugend Vorbild in der Arbeit der Heimat sein.

Besonders würdigte der Führer der Deutschen Jugend die bisherigen Leistun-

gen dieser Jugend in der Gottschee. Jeder Junge und jedes Mädel ist heute erfüllt und im Dienst und auf Lagen geschult und ausgerichtet.

„Ihr habt durch Eure schwungvolle, tatelose Arbeit schon lange das Recht, Euch Hitlerjugend zu nennen, auch wenn ihr diesen Namen nicht führen durftet. Mit der Verpflichtung aller Führer und Führinnen, gleichviel, woher sie kämen, in guter Kameradschaft ihre Aufgaben zu lösen, gab der Führer der Deutschen Jugend den Befehl, die Jugendarbeit im Rann nun im vollen Ausmaße zu betreiben.“

Die Mädelführerin der Deutschen Jugend beauftragte als Bannmädelführerin die Mädelgruppenführerin Elvira Stohler, die als Bessarabiendeutsche in die Untersteiermark gekommen ist, und dankte der Mädelgruppenführerin Roslinda Grieb für ihre bisherige, als Bannmädelführerin geleistete Arbeit.

In Vertretung des Kreisführers dankte Führungsamtsleiter Pogler dem bisherigen Bannführer und wies auf die besondere politische Aufgabe des Grenz-Bannes Rann hin. Auch er unterstrich die Notwendigkeit, in der Jugend jene Kameradschaft zu schaffen, die Voraussetzung ist, um dem Kreis einmal ein einheitliches deutsches Gesicht zu geben.

Abschließend gab Kamerad Lackner einen Bericht über die bisher geleistete Arbeit in der Jugend der Volksgruppe der Gottschee und wies darauf hin, daß gerade die Gottscheer Jugend nun nach der Erfüllung ihrer großen Sehnsucht nur das eine Ziel hat, mit dem Reich ganz zu verwachsen und jede auch noch so schwierige Aufgabe für Deutschland zu lösen.

Reichsanhrftandsausstellung in Marburg

In der Zeit von 1. bis 8. Februar findet im Versammlungssaal des Steirischen Heimatbundes in Marburg eine große landwirtschaftliche Ausstellung statt. Diese Schau, die im vergangenen Jahr in Cilli eine Besucherzahl von 20.000 Menschen aufwies, wird in Marburg auch wesentlich erweitert sein und überaus interessantes Material über die Landwirtschaft zeigen.

Die Landesbauernschaft Südmärk, welche gemeinsam mit dem Ernährungsausschuß der Wanderversicherung veranstaltet, ist bemüht, auch durch dortige Ausstellungen der landwirtschaftlichen Bevölkerung der Untersteiermark den Anschluß an die großen Ziele und Aufgaben der Erzeugungsschlacht der großen deutschen Landwirtschaft zu erleichtern.

900 RM für das Kriegswinterhilfswerk Unterhaltungsabend der Ortsgruppe Gams

Die Ortsgruppe Gams des Steirischen Heimatbundes veranstaltete am 24. Jänner unter Mitwirkung des beliebten Komikers Weiße einen Unterhaltungsabend, der zu einem vollen Erfolg wurde. Als Ergebnis dieses Abends konnte der erfreuliche Betrag von 900,— dem WiWW zugeführt werden.

„Deutsche Dichtungen aus sieben Jahrhunderten“

Vernachlässigung des Steirischen Heimatbundes

Das Amt Volksbildung im Steirischen Heimatbund bringt in Marburg am 4. Februar einen Vortrag von Frau Asta Söndhaus, Berlin über „Deutsche Dichtungen aus sieben Jahrhunderten“. Ritzer und Sänger: Alte Volkslieder.

Wälder von der Vogelweide, Trauz und Erwachen Drost-Hilshoff, Eichenkorn, Mörke, Hölderlin, Goethe, Schiller, Körner, Kampf: Dichtung aus dem Weltkrieg und der Bewegung. Neues Leben: Berleppsch, Brockmeier, Nierentz.

Über Asta Söndhaus schrieb der „Volksche Beobachter“: Asta Söndhaus ist ein Name aus der Reihe jener in sich geschlossenen Persönlichkeiten, die zu starken Pfeilern im deutschen Kulturaufbau des Führers werden.

Dieser Vortrag findet gleichfalls in Cilli am 2. Februar und in Pettau am 3. Februar statt.

Kleine und große Kinder — aufgepasst!

Der Struwwelpeter kommt am Samstag und Sonntag in die Untersteiermark

Wenn die Eltern zu ihrem Kinde, das so gern mit Streichhölzern spielt, oder nach der Flamme greifen möchte, sagen: „Paß auf, dann erziehst es Dir wie Pauwelen“, so wirkt das vielmehr, als ihnen, wenn es nur kurzweilig heißt: „Das darfst Du nicht! Alle Gestalten des bekannten schönen Bilderbuches von „Struwwelpeter“, der sich nicht küssen lassen will, vom „Daumenhutscher“, von „Hans zwick in die Luft“, die alle haben eine eindringliche Wirkung auf Kinderherzen, sie sind in besten Sinne zum Eigentum des deutschen Volkes geworden. Darum haben sie auch das Recht, daß sie sich jetzt einmal zumachen und persönlich im Rahmen der am Samstag und Sonntag auch in der Untersteiermark zur Durchführung kommenden Reichsstraßensammlung für das Kriegswinterhilfswerk aufmarschieren. Es wird überall, ganz besonders natürlich bei unseren Kindern, große Freude hervorgehen, wenn diesmal der Struwwelpeter, Wilhelm und Kaspar, der kohlrabenschwarze Mohr, der Ludwig und wie sie alle heißen, als Kriegswinterhilfsabzeichen erscheinen.

Und das wollen wir in der Untersteiermark auch nicht vergessen: Viele hundert Hände haben daran gearbeitet, ehe diese kleinen, zierlichen, fein bunt bemalten Figuren aus Majolika und Preßmasse vor uns liegen. Ruhelose Hände waren bei ihrer Anfertigung in der Heimat Peter Rosseggers, in Mürzzuschlag in Wien und weiteren Orten des Reiches tätig, überall wurde geformt, gegossen und gemalt, bis diesen kleinen Sendboten den Weg zu uns antreten konnten.

Wie bei den vergangenen Sammlungen hat das Kriegswinterhilfswerk, so weiß auch dieses Mal die so gebedrängte Untersteiermark, daß diese kleinen Figuren mithelfen, die Heimat gesund und stark zu erhalten. Sie werden morgen Samstag und am kommenden Sonntag aus neue von dem nie ermüden Opfergeist der heimgekehrten Untersteiermark, von ihrem unbegrenzten Willen zeugen, daß sie ihren kleinen Teil beizutragen zu unserem Endsiege. Jede Münze und jeder Geldschein, der an diesen beiden Tagen der Reichsstraßensammlung gespendet wird, ist ein Zeugnis der Bereitschaft des Gebers, sein Teil zur Erreichung dieses Zieles, für das die Besten unseres Volkes an allen Fronten des großen Krieges kämpfend stehen, beizutragen.

gend, betreten. Ihre Gesichter sieht er nicht, diese Gesichter, die grau sind von diesem furchtbaren Kriege. Die vorigen sind bei dem seltsamen Gedanken, daß nun alles aus sei. Sie schlürfen müde durch den aufgewühlten Boden, der an ihrer Stadt zu ihnen zu reden beginnt. Aber es werden mehr, immer mehr. Und nun ist es eine Straße, die sie aufnimmt, und ihre Schritte haben Gleichklang. Einer hat das Wort Heimat gesprochen. Sie heben die Köpfe und schauen einander unruhig an. Aber noch schweigen sie. Stunden, Stunden.

Später, Wochen später ist vor ihm ein Ruf. Der Rhein! Es geht über die Brücke. Die Kompanie stockt. Männer kommen ihnen entgegen, eine Fahne in der Hand, eine wehende Fahne, die sie nicht kennen. Rot ist die Fahne. Und er sie trägt, steht nun vor Andreas Holt. Worte fallen, und sie fahren dem Leutnant und denen, die ihm zunächst sind, ins todte Blut, daß ihn ein Dutzend Fäuste hochheben. Der Fahnenstock splittert, wie ein Fallschirm flattert das rote Tuch jetzt überm Wasser; ein wütender Schrei, und kopfber schneidet der Fahnen-träger in die Flut.

Schweigend marschieren die Männer weiter. Das also ist die Heimat! Sie bleiben eingekerkert, als seien sie verloren in fremdem Lande. Sie liegen irgendwo in einer Kaserne, bis einer nach dem anderen vor den Leutnant tritt. Kein großer Abschied wird es. Das Lied haben sie längst verloren. Ein Händedruck, ein kurzes Wort gehört. Alles liegt darin eingeschlossen, die schwere dieses Augenblicks und die Ahnung einer hoffnungslosen Zukunft.

Andreas Holts Weg sollte nun ein An-

fang sein, ein neuer Beginn. Aber es ist ein Ende. Ihn ruft kein Elternhaus mehr; die beiden Gräber schweigen. Und niemand sonst ruft nach ihm. Leere empfangt ihn. Und Ekel ist in ihm. Dies ist nicht das Land mehr, dessen heiligen Name unangefochten in ihm lebte all diese furchtbaren Jahre hindurch.

Und so folgt er dem Ruf, der da aus dem Osten zu ihm kam. Das alte Ostland, das ihn schon einmal — war's wirklich erst vor einem Jahre? — kimpfen sah, das baltische Land braucht Männer. Und Andreas Holt ist dabei, da die deutschen Freikorps im Mai 1919 das deutsche Riga stürmen. Wie am 3. September 1917, so ist er wieder unter ihnen, die da stürmisch als Befreier begrüßt werden.

Dieser Kampf wird einen Sinn haben, neben die Sieger einzunordnen. Man braucht hier. Nicht nur als Soldaten, sondern als Männer, die nun in einer neuen Heimat Wurzel schlagen wollen, weil die alte sie verriet. Sie ahnen nicht, daß man an den grünen Diplomatenteichen schon dabei ist, sie abermals um den Preis zu prellen. Was sind Versprechungen? Ihre Schuldigkeit haben sie getan, mögen sie also gehen. Verhandlungen? Oh, die politische Konstellation ist nun eine andere. Man müßt die Axteln. Die Kämpfer stehen allein vor den Feind. Nein. Die packen die alten Kämpfer noch einmal die Waffe fester, und abermals, zum dritten Male bricht der deutsche Sturm in die Mauern Rigos ein. Es ist, wie zuvor im Westen der Sieg vor dem Ende. Nun droht nicht nur der Feind, nun droht auch die

Heimat. Verhungert, erfroren, fast waffenlos müssen sie gehorchen. Durch den klirrenden Winter, unblauet, gehetzt, so marschieren sie der Grenze zu, auf endlosen Straßen, auf Straßen des Grauens.

Andreas Holt ließ sich willenlos tragen von den Wagen der ersten hohleischen Schenk. Zwei Jahre in München kamen, deren Inhalt ihm nicht bewußt war. Er stand als Bettler vor dem Hause, das da Deutschland hieß und in den zu wohnen Fremde ihn verwehrten.

Aber unter all dem lauten Lärm war da doch eine Stimme, die er nicht hörte noch, zu lauschen begann. Eine Stimme war es, die zu reden anhub vom neuen Beginn, von einem Willen, der alles vermag. Und wie einer, der aus schwerem Schlummer erwacht, ging Andreas Holt der Stimme nach.

Als auf der Goldberghöhe die Luft von welchen Schüssen gepöblt wurde und Albert Leo Schlageter für Deutschland fiel, schlich Andreas Holt zum andern dorthin zurück, wo seine Heimat hätte sein sollen. Wieder war ihm, als müßte alles in ihm zerbrechen. Aber da war die Stimme wieder. Und die Stimme war nun machbar: Wollen müßt du, Andreas Holt!

Ja, Andreas sah, daß er nicht mehr allein war. Das Leben fühlte er schlagend, das harte, erbarmungslose, schandvolle Leben, das ihm des Alltags jämmerlichste Koldruff wie ein Almosen zudröhen hinter den hängenden Wölkern strahlend eine neue Sonne stehen ließ. Die Nebel in Fetzen zu zerreißen. Und es ward am Ende ein Tag, so voll-

Marburger Zeitung poroča o organizaciji Nemške mladine v Brežicah s pomočjo preseljenih kočevskih mladincev (Der südöstlichste Bann des Reiches, Marburger Zeitung, 30. 1. 1942)

mladinske organizacije kulturbunda. Ob okupaciji je bil Bühl deželni mladinski vodja kulturbunda za ozemlje celotne današnje Slovenije.⁹ Podobni karierni poti od rojstnega kraja na Spodnjem Štajerskem, preko nacistične dejavnosti med šolanjem in študijem v Gradcu, nato pa najkasneje leta 1941 kot del zasedbenega aparata povratek domov, sta ubrala Metličan Oskar Sturm (rojen leta 1919) in Celjanka Gertrude Zeischegg, rojena leta 1918. Medtem ko je Sturm leta 1941 v zveznem mladinskem vodstvu Nemške mladine koordiniral naloge na področju telesne vzgoje, vodil zvezno šolo za mladinske voditelje na gradu Betnava in vmes večkrat nadomeščal vodje območij (*Bann*), je Gertrude Zeischegg leta 1941 najprej prevzela vodstvo deklet v Celju, preden je končno – še jeseni 1941 – začela koordinirati izgradnjo organizacije *Mädelwerk* za ženske med 18. in 21. letom na ozemlju celotne Spodnje Štajerske.

V življenjepisih najvišjih mladinskih voditeljev na zasedenem Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem lahko kot skupni imenovalci navedemo v 30. letih 20. stoletja v okviru organizacije *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* ali Hitlerjeve mladine vsaj eno »vmesno postajo« na Štajerskem, Koroškem ali v Nemčiji. Izjema so le posamezni visoki voditelji in voditeljice iz »starega rajha« (Nemčije), ki so podprli Mladino Koroške ljudske zveze na Gorenjskem in nekdanji mladinski voditelji in voditeljice kulturbunda iz Kočevja, ki so jih na začetku leta 1942 preselili na območje okoli Brežic. Richard Lackner, rojen leta 1919, je na primer že takoj leta 1942 prevzel vodstvo Nemške mladine novoustanovljenega območja (*Bann*) Brežice, konec istega leta pa se je preselil v zvezno vodstvo, kjer je bil pristojen za »kulturno delo«, kakor so imenovali propagando.

Mladi z zasedenega ozemlja so sicer zasedali zgolj vodstvene položaje na srednji ravni. A tudi domači mladinci, ki so leta 1941 zasedali vodilne položaje v Nemški mladini, so bili praviloma prej prekaljeni v mladinskih skupinah kulturbunda, kakor kaže primer sorojencev Seppa in Marthe Jellenz iz Celja.¹⁰

Na splošno je Hitlerjeva mladina vse mlade, ki so živeli na okupiranem ozemlju, obravnavala kot svojo ciljno skupino – potencialno »nemško« in s tem primerno za ponemčenje. Da bi za nacistični režim navdušila kar največ mladih, je Nemška mladina že poleti 1941 pripravila številne tabore, na katerih so spodnještajerske mladince izobraževali za vodenje enot Nemške mladine v njihovih domačih krajih. Od jeseni 1941 – takšen je bil cilj – naj bi s tem kadrom na celotnem zasedenem območju s tedenskimi izvenšolskimi dejavnostmi omogočili vključitev in indoktrinacijo vseh mladih.

Čeprav so bili na Spodnjem Štajerskem mladi bolj večji nemščine kakor na Gorenjskem ali celo nemško nacionalno vzgojeni, tega cilja niti tu niso dosegli. Vzrok za to je bilo med drugim dejstvo, da so lahko sprva organizacijsko strukturo zgradili le v spodnještajerskih mestih – zlasti tam, kjer je pred letom 1941 deloval tudi kulturbund. Na podeželju je (še dolgo) primanjkovalo nemško govorečih mladinskih voditeljev. V spopadu s pomanjkanjem osebja, zlasti na deželi, se je Hitlerjeva mladina na Spodnjem Štajerskem, pa tudi na Gorenjskem, povezovala z drugimi nacističnimi organizacijami in ustanovami. Mlade učiteljice in učitelji, ki so jih v službo na zasedenem ozemlju vpoklicali iz Avstrije,¹¹ naj bi hkrati z delom na sedaj nemških šolah organizirali in vodili tudi nacistične mladinske organizacije v svojih krajih. Poleg učiteljic in učiteljev so morali v Nemški mladini in Mladini Koroške ljudske zveze sodelovati tudi študentje, ki so jih v okviru tako imenovane »službe na jugovzhodu« (*Südost-Einsatz*) za nekaj mesecev poslali na okupirana ozemlja. Pomemben rezervoar za kadre Hitlerjeve mladine v zasedeni Sloveniji je bila tudi državna delovna služba (*Reichsarbeitsdienst*; RAD). Pri tem je zanimivo, da so študente in študentke rekrutirali večinoma iz obeh »starih gauov« Štajerske in Koroške, kar je veljalo tudi za mlade učitelje in učiteljice, med katerimi jih je bilo precej še iz Salzburga in Dunaja. Le med obvezniki državne delovne službe, ki so sodelovali pri organizaciji mladine, so bili številni »rajhovski« Nemci iz današnje Nemčije.

⁹ Prim.: Ferenc, Tone, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945* (= Knjižnica NOV in POS 35), Maribor: Založba Obzorja, 1968, 104.

¹⁰ O bratu in sestri Jellenz glej tudi: Kregar, Reich, 565.

¹¹ Prim.: Žižek, Oris, 241–242.

BUNDESMÄDELFÜHRUNG – Abt. I. – Personal

Stammbblatt A.
an die Bundesmädeelführung einzureichen

Untergau Cilli
Mädelgruppe / JM-Gruppe 4
Führerinnenausweisnummer _____

Name Jellenz
Vorname Martha
Geboren am 21.4.1925 in Cilli
Staatsangehörigkeit Deutsche Bekenntnis röm. kath.
Beruf 2. Klasse der Wirtschaftsschule
Wohnort Cilli
Straße Adolf Hitler Platz Nummer 4

Name des Vaters /Vormundes/ Johann Beruf des Vaters Kaufmann
Vor- und Geburtsname der Mutter Martha, geb. Putan
Besteht Unterstützungs-/Erhaltungspflicht gegenüber Familienangehörigen /ja/ — nein
Welche _____ monatlich RM _____

Schulbesuch - Berufsausbildung - Studium
5 klassige Volksschule vom 1931 bis 1936 entlassen aus der 5. Klasse
4 klassige Bürgerschule vom 1936 bis 1940 entlassen aus der 4. Klasse
Mittelschule vom _____ bis _____ mittlere Reife: ja — nein
Höhere Schule vom _____ bis _____ Abitur: ja — nein
Bemerkungen _____
Lehrzeit vom _____ bis _____ als _____
2 klassige Berufsschule — Fachschule vom 1940 bis jetzt entlassen aus der _____ Klasse

Teilnahme am Berufswettkampf		
am	Berufssparte	Ergebnis

Tätigkeit im Landdienst — Pflichtjahr — Reichsarbeitsdienst und ausgeübter Beruf (ausgenommen Lehrzeit)
vom _____ bis _____ als _____ wo _____
vom _____ bis _____ als _____ wo _____
vom _____ bis _____ als _____ wo _____
vom _____ bis _____ als _____ wo _____
Studium (welches) _____ Semester _____
Bemerkungen _____
Beurlaubung vom Behördendienst
vom _____ bis _____ als _____ wo _____

Martha Jellenz je za kartoteko vodij Nemške mladine konec leta 1941 v svojem življenjepis opisala svojo »kariero« (Muzej novejšé zgodovine Celje, f. 18, Stammbblatt A der Bundesmädeelführung, Abteilung Personal, Untergau Cilli, Jellenz Martha, 1941)

LEBENS LAUF

(handschriftlich — ausführlich — leserlich)

Neben den persönlichen und beruflichen Angaben ist auch die Tätigkeit im Kulturbund (und Bewegung) anzuführen.

Als drittes Kind eines altbürgerlichen deutschen lutherischen Familien wurde ich am 21. April 1925 in Deutschland geboren. Die ersten drei Volksschulclassen besuchte ich in der damaligen deutschen Kinderheilschule. Nachdem diese plötzlich aufhörte, musste ich die vierte und fünfte Volksschulklasse in slowenischer Unterrichtssprache absolvieren. (Ebenfalls) Auch in der Gymnase, die ich nach der Volksschule besuchte, wurde slowenisch unterrichtet. Im Herbst 1940 schied ich mich in die 2-bisjährige staatliche Handelsschule ein. Durch den Krieg wurde der Unterricht plötzlich unterbrochen. In einigen Tagen beginnt jedoch auch hier in der Wirtschaftsschule der Unterricht. Endlich komme ich nun in eine deutsche Schule.

Seit dem Jahre 1934 oder 1935 bin ich bei der illegalen deutschen Mädchengruppe. Im Jahre 1939 übernahmen Gertrud Adlertreu und ich (eine) die deutsche Mädchenschaft von 8 bis 12 Jahren. Im Herbst 1940 übernahm ich die Mädchenschaft nach der Altersgrenze von 10-14 geteilt wurden, Fräulein Hübner. Ich wurde ihrer Stellvertreterin.

Während der illegalen Zeit besuchte ich drei Lager. Mein erstes Lager war im Sommer 1938 auf dem Hitzfeld. Es dauerte nur Tage. Im Sommer 1939 war ich auf einem 10-tägigen Sommerbildungslager in Leipzig am Meer. Im Winter 1940 war ich auf der Romantze, wo ein (kurz) 10-tägiges Winterlager stattfand.

Nachdem Einmarsch der deutschen Truppen war ich auf verschiedenen Schulungslagern. Am 9. November wurde ich als Mädchengruppenführerin beauftragt und als Jüdischenschaftsführerin bestätigt.

Dejavnosti in programi ponemčenja: jezik in identifikacija

S tako sestavljenim vodstvenim kadrom je hotela Hitlerjeva mladina na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem ideološko mobilizirati domačo mladino. Kot je bilo že omenjeno, so bili načeloma vsi mladi, ki so živeli v obeh okupiranih pokrajinah, ciljna skupina Hitlerjeve mladine in s tem nacističnih ponemčevalnih teženj. Na osnovi seznamov mladih, ki so živeli v nekem kraju – te so pripravile občine ali vodstva šol –, so jih najprej poklicali na mladinska zborovanja. Tam naj bi jih najprej uradno registrirali kot člane Nemške mladine na Spodnjem Štajerskem oziroma člane Mladine Koroške ljudske zveze na Gorenjskem. Pri teh formalnih prijavih so morali izpolniti vprašalnike, ki so vsebovali osebne podatke, informacije o družini ter samoopredelitev (nacionalne in državne) pripadnosti. Formularji, ki so se na primer v veliki množini ohranili za Gorenjsko,¹² so bili dvojezični in so jih lahko izpolnili v nemščini ali slovenščini. Pri tem je zanimivo, da je veliko mladih navajalo, da imajo nemško državljanstvo (*Staatsangehörigkeit*), obenem pa so pri izboru narodnosti (*Volkszugehörigkeit*) izmed ponujenih možnosti izbrali ravno »slovensko«. Prav to »slovensko« identifikacijo so hoteli zlomiti z delom Hitlerjeve mladine. Mladi naj bi se končno naučili imeti za Nemce in posledično izkazati lojalnost nacističnemu režimu.

Povsod tam, kjer je bil že opravljen prvi korak vključevanja s pomočjo zborov mladine, naj bi učni cilj ideološkega ponemčenja dosegli s široko ponudbo dejavnosti. Na osnovi posebne pedagogike Hitlerjeve mladine, ki so jo uporabljali po vsej državi, so pri tem stavili na dva elementa – na vodenje z zgledom ter doživetje skupnosti. Pri tem je bilo Nemški mladini posebej pomembno, da mladi ne bi opazili, da z njimi manipulirajo. Mladim naj bi sodelovanje pri teh dejavnostih na zunaj pomenilo le zabavo, ukvarjanje s športom, igro, a tudi možnosti šolanja in kariere, medtem ko naj bi manipulativni aspekt povsem nezavedno potekal v ozadju.¹³ Tej strategiji gre tudi zasluga, da se številni nekdanji

člani Hitlerjeve mladine pozneje niso mogli spomniti eksplicitnega ideološkega delovanja.

Na splošno lahko v ponudbi nacističnih mladinskih organizacij ločimo med rednimi, v idealnih razmerah tedenskimi prireditvami, ter posebnimi dejavnostmi, ki so jih pogosto predstavljali kot nagrado ali možnost. Na Spodnjem Štajerskem so spadali v prvo kategorijo tedenski »domači večeri« (*Heimabende*), kjer so se mladi v domačem kraju enkrat ali dvakrat tedensko zbirali v manjših, po spolu ločenih skupinah,¹⁴ se učili nemških pesmi, skupaj ustvarjali in poslušali svoji starosti prilagojene propagandne zgodbe o nacizmu ali nemški pravici do zasedene Slovenije. Razen tega so morali tedensko prirejati tako imenovane športne dejavnosti (*Sportdienste*), ki so jih za deklince oblikovali kot »telovadbo«, za dečke pa kot »predvojaško vzgojo«. Zlasti pri dečkih je bil skriti cilj teh dejavnosti seveda priprava na vojskovanje v nemški vojski. Ker so bile športne dejavnosti za mladino bolj privlačne, klasičnih domačih večerov pa se pogosto niso udeleževali, so na Spodnjem Štajerskem, pa tudi na Gorenjskem, tekom okupacije športu namenjali vedno več prostora, da ne bi izgubili stika z mladimi.

Na Spodnjem Štajerskem se je v prvih dveh letih okupacije odvijala še ena redna dejavnost – jezikovni tečaji, ki so jih organizirali v okviru Nemške mladine, izvajali pa so jih učitelji in učiteljice, ki so opravljali tudi vodilne funkcije v Hitlerjevi mladini. Na ta način bi se morali vsi spodnještajerski mladi relativno hitro naučiti nemščine, saj je vendarle uradno veljala prepoved uporabe slovenskega jezika. Slovensko ni bilo dovoljeno govoriti niti v šoli niti v nacističnih mladinskih organizacijah, kaj šele v javnosti – sploh pa ne tedaj, ko so mladi hodili naokrog v uniformah Hitlerjeve mladine. A niti te smernice se v praksi ni dalo izvajati, saj mladi prepovedi niso upoštevali, še zlasti ne, ko so bili zbrani v manjših skupinah,¹⁵ kar je bila tudi oblika protesta proti nacistični oblasti. Večina domače mladine pa nemščine preprosto ni razumela dovolj,

¹² Prim.: SI AS 1611, 13/148.

¹³ Prim.: SI AS 1631, 90, *Wochenbefehl der Deutschen Jugend* Nr. 17/42, 28. 5. 1942, 2/17.

¹⁴ V idealnih razmerah naj bi te skupine vključevale največ 15 mladih, v praksi pa jih je bilo zaradi pomanjkanja osebja v njih pogosto po okoli 30.

¹⁵ O tem mi je v intervjuju leta 2018 med drugim poročal informator Bert Savodnik iz Celja, ki je svoje izkušnje med okupacijo opisal tudi v knjigi: Savodnik, Bert, *Moja vojna proti Nemcem*, Celje: Muzej novejšje zgodovine, 2015.

Nacistična propaganda je uporabila slike korakajočih spodnještajerskih mladih v uniformah Hitlerjeve mladine za upravičevanje okupacije – mimohod Nemške mladine v Celju oktobra 1943
(Muzej novejšje zgodovine Celje, Zbirka Pelikan, JP-28372)

da bi lahko sledila navodilom v tem jeziku. To je paradoksalno pripeljalo do tega, da je Nemška mladina na Spodnjem Štajerskem – v še večji meri pa Mladina Koroške ljudske zveze/Hitlerjeva mladina na Gorenjskem, pospešeno iskala voditeljski kader, ki bi znal govoriti tudi slovensko.

Tudi v različnih tekmovanjih in primerjavah so rabi nemškega jezika na okupiranih območjih Spodnje Štajerske in Gorenjske pripisovali osrednjo, a tudi ambivalentno vlogo. Športna, kulturna, glasbena, poklicna in druga – splošnejša tekmovanja so bila v okviru Hitlerjeve mladine čisto posebna oblika vzgojnega dela. S pomočjo primerjave z drugimi ter obljubljenimi nagradami naj bi mladina mimogrede, nezavedno ponotranjila ideološke vsebine – navsezadnje je bila vsaka oblika tekmovanja vedno povezana s tako imenovanimi »svetovnonazorskimi« preverjanji. Kakor že pri voditeljskem kadru, so morale nacistične mladinske organizacije v okupirani Sloveniji tudi tukaj sklepati kompromise pri praktični rabi jezika. Nacistična propaganda je različna tekmovanja predstavljala kot izraz in dokaz »nemštva« mladine – v praksi bi mladi torej morali tudi na svetovnonazorska vprašanja odgo-

varjati v nemščini. Da to zaradi pomanjkljivega znanja nemškega jezika ni bilo izvedljivo, kakor so si zamislili, kažejo navodila, naj se mladi odgovorov v preprosti nemščini naučijo na pamet ali pa – v izjemnih primerih – možnost, da na vprašanja ideološkega preverjanja zlasti na Gorenjskem v celoti odgovarjajo po slovensko.¹⁶

Da bi mlade zadostno motivirali za izkazovanje »nemškega« vedenja, je Nemška mladina na Spodnjem Štajerskem poskusila z medsebojnim tekmovanjem posameznih enot, pri katerem je bil glavni kriterij znanje nemščine. Svojo lastno zastavo so si kot nagrado za svoj trud in uspeh lahko prislužile zgolj tiste enote, katerih člani so zadostno ali tekoče govorili nemško in so imeli v svojem kraju že urejene prostore in oblikovano kadrovske organizacijo.¹⁷ V Hitlerjevi mladini so zastavam enot pripisovali velik simbolični pomen – podelitev zastave, kakor

¹⁶ Prim.: SI AS 1611, 13/143, Prüfungsbögen Kriegsberufswettkampf, Jänner–Februar 1944; INZ Knjižnica, Mädel-Führerinnendienst der Deutschen Jugend im Steirischen Heimatbund, Februar 1944, 7.

¹⁷ Prim.: INZ Knjižnica, Wochenbefehl der Deutschen Jugend Nr. 28/42, 6. 10. 1942, 2/28.

Zastave Nemške mladine oktobra 1943 na igrišču na Glaziji v Celju posvečujejo z dotikom »tradicionalne« (matične) zastave (Muzej novejšje zgodovine Celje, Zbirka Pelikan, JP-28339)

tudi njeno religiozno-obredno posvetitev, je državno mladinsko vodstvo predstavljalo kot najvišjo čast in glavni znak pripadnosti skupnosti »nemške« nacionalsocialistične mladine.

Mladim zastava verjetno sicer ni bila tako pomembna, Nemška mladina pa je oktobra 1943 ne glede na dejansko razpoloženje domače mladine, to vrsto tekmovanja uporabila za simbolično insceniranje mlade »nemške« množice na Spodnjem Štajerskem. Vzorno ocenjene enote so od 9. do 10. oktobra povabili v Celje, kjer naj bi s korakanjem po mestu ne samo pokazali (domnevno) podporo domače mladine nacističnemu sistemu, temveč tudi disciplino in zvestobo nacističnemu režimu, v okviru veličastne posvetitve zastav na nogometnem igrišču (na Glaziji; op. prev.) pa naj bi inscenirali nemško identifikacijo mladine.

Posebej za ta skorajda verski obred so, kljub vojni, iz Berlina na okupirano območje pripeljali tako imenovano »tradicionalno« (matično) zastavo Hitlerjeve mladine – zastavo njene berlinske enote, ki ji je pripadal tudi leta 1932 umrl Herbert Norkus, ki so ga v Hitlerjevi mladini častili kot mučenca. Z dotikom te »relikvije« so posvetili zasta-

ve »zanesljive« spodnještajerske Nemške mladine. S tem obredom so bili – vsaj znotraj nacističnih mladinskih organizacij oziroma njihovega višjega vodstva – člani Nemške mladine izenačeni s Hitlerjevo mladino. Visoki obisk funkcionarjev iz Gradca (Siegfried Uiberreither, Eduard Danzinger) in Berlina (Helmut Arno Möckel) naj bi dogodku dal dodatni sijaj pomembnosti in kot nedvoumno »nemško« propagandistično zaznamoval ne samo mladino, temveč tudi zasedeno Spodnjo Štajersko.¹⁸

Ta posvetitev zastave in predhodno tekmovanje predstavljata varianto prej omenjenega formata delovanja, s katerim je nacistično mladinsko vodstvo skušalo indoktrinirati mlado prebivalstvo okupiranih območij. Lojalnost nacističnemu režimu pa so hoteli doseči tudi s pomočjo drugih, bolj posebnih ponudb, kakršna je bila možnost udeleževanja poletnih ali zimskih taborjenj, učenje smučanja ali

¹⁸ Prim.: »Nun laßt die Fahnen fliegen...«. Der Gauleiter spricht zu 5000 Jungen und Mädeln in Cilli, v: Tagespost, 11. 10. 1943, 4. Glej tudi serijo fotografij, nastalih ob posvetitvi zastav v MnZC: MnZC, Fototeka Pelikan, JP 28292, JP 28296, JP 28307, JP 28309, JP 28310, JP 28314, JP 28322, JP 28334, JP 28335, JP 28336, JP 28339, JP 28340, JP 28365, JP 28372, JP 28374.

potovanja preko (nekdanje) meje v stara *gaua* Štajersko in Koroško in morda celo v današnjo Nemčijo. Te možnosti pa si je morala domača mladina s popolnim razkazovanjem svoje »nemške« zavesti šele zaslužiti. Posebno vlogo pri tem je imela delavnost. Po eni strani so delazmožnost in pridnost v napol kolonialistični propagandi nacističnega režima označevali kot »nemški« značjski lastnosti, po drugi strani pa so (uradno) pogosto pošiljali mlade z okupiranih območij v Nemški rajh v okviru državne delovne službe (RAD) ali pomoči na kmetih (*Landdienst*) delat, čeprav naj bi te dejavnosti prvenstveno služile mladim za poglobljanje znanja nemškega jezika, še prav posebno pa naj bi mladi v tej taboriščni izolaciji ponotranjili svojo pripadnost narodnemu občestvu.

Ugotavljanje in pripisovanje pripadnosti nemštvu

Med vsemi temi tabori, ki so trajali od nekaj dni do več tednov in mesecev, so neprestano preverjali pripadnost nemštvu mladih udeležencev in udeleženk. Pri tem niso ugotavljali le ravni njihovega znanja (nemškega) jezika, ampak so voditelji Hitlerjeve mladine preiskovali in ocenjevali tudi »nemške« poteze njihovega »značaja«. Številne ocene, ki jih hranijo v Arhivu Republike Slovenije,¹⁹ kažejo, da so voditelji in voditeljice Hitlerjeve mladine lahko presojali pripadnost nemštvu spodnještajerske in gorenjske mladine zelo subjektivno, če ne celo samovoljno. Čeprav je v resnici bistveno premalo mladih ustrezalo idealu »nemške« mladine, kot ga je slikala nacistična propaganda, so bili ob upoštevanju prej navedene zgodbe o »nemški krvi« kategorizirani kot »Nemci«. Neodvisno od (politične in rasne) ocene svojih staršev naj bi mladi z (vzornim) članstvom v Hitlerjevi mladini dobili priložnost, da se izkažejo kot dovolj »nemški«. »Zadostna« ocena »nemškega« vedenja, ki so jo podali okupacijska uprava pa tudi mladinski voditelji in voditeljice, je postala vstopnica v »narodno občestvo«. Medtem ko so pripadnost nemštvu, zlasti na osnovi prej omenjenih stereotipov definirali in pripisovali zelo nejasno in samovoljno, pa lahko povzamemo dva vidika kot njeni osrednji značilnosti: učenje (in uporabo) nemškega jezika ter sprejemanje in

v idealnem primeru tudi podpiranje novih nacionalsocialističnih oblastnih razmerij. Nasprotno vedenje so lahko obravnavali kot grožnjo nacistični prevladi in ga odgovarjajoče kaznovali.

Predstavljene značilnosti pripadnosti nemštvu s pozitivno konotacijo so seveda zelo prilagodljivo in spremenljivo interpretirali. V primeru, da je nekdo še tako dobro govoril nemško, pa mladinskim voditeljem zaradi drugih razlogov ni ustrezal, je lahko zaradi »slabega značaja« dobil »slovensko« oznako, s čemer so mu bili onemogočeni kariera ter življenje in bivanje na okupiranih ozemljih po nemški zmagi. Nasprotno so lahko tudi mladi z jezikovnimi ali disciplinskimi primanjkljaji obveljali za (dovolj) »nemške«, če so mogoče po zunanosti ustrezali propagandnemu idealu, ali pa – in to je bilo najpogostejše – je bilo bistveno premalo voditeljskega kadra in so se morali zadovoljiti z (vsemi) tistimi mladimi, ki se jih je dalo na nek način mobilizirati. Tudi domači mladinci, ki so bili v nacističnih mladinskih organizacijah izbrani za voditelje, niso nujno ustrezali idealni podobi »nemške« mladine. Na želeno vzgojo mladine na zasedenih območjih z vzgledom nacističnih mladinskih voditeljev je imelo to seveda nasproten učinek. Zato so morali mlade, ki so bili izbrani za vodilne naloge, v okviru šolanja za voditelje na posebnih učnih taborih, na Spodnjem Štajerskem pa tudi v posebnih šolskih centrih na gradovih Betnava za fante in Črnci (Meinlov grad blizu Apač; op. prev.) za dekleta, tako indoktrinirati, da se je njihovo vedenje, predvsem pa njihov odnos do nacističnega režima končno približal idealu iz nacistične propagande.

Ozek manevrski prostor in motivi

Pri neprestanem presojanju »nemštva« mladine so bili udeleženci zelo odvisni od samovolje svojih vzgojiteljev – od učiteljev in učiteljic do mladinskih voditeljev in voditeljic. Konec koncev so v prvi vrsti oni subjektivno odločali o tem, kakšno prihodnost naj ima posamezni deček ali deklica na okupiranem območju. Od presoje, ali so mladi ljudje dovolj »nemški«, ni bilo odvisno samo udeleževanje organiziranih pristočasnih dejavnosti, kakršni so bili poletni in smučarski tabori ali potovanja, ampak tudi nadaljnje obiskovanje šole, poklicno izobraževanje ali še bolj življenjsko pomembna zaščita pred represalijami, izgoni in potjo v kon-

¹⁹ Prim.: SI AS 1605, 96 (f. 1096); SI AS 1631, 87; SI AS 1611/3 (f. 992).

centracijsko taborišče. S takimi »spodbudami« in številnimi kontrolnimi mehanizmi se je Hitlerjeva mladina poskušala jasno pozicionirati kot odločujoča instanca in s tem vedno bolj omejiti manevrski prostor mladih glede članstva in sodelovanja v nacističnem sistemu.

Ob tem so kriterije pripadnosti nemštvu vedno močnejše sproščali, da bi lahko za nacizem nenehno navduševali kar največ mladih in dejansko predvsem obvezali fante z zasedenih območij k bojevanju na strani nemške vojske. Na splošno so indoktrinaciji in mobilizaciji fantov na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem posvečali precej več pozornosti kot indoktrinaciji deklet, kar se odraža v ponudbi dejavnosti – izletov, tekmovanj itd., a tudi v hitrosti vzpostavljanja nacističnih mladinskih organizacij samih. Bodoči vojaki, prav tako kakor moška delovna sila, niso bili samo izredno pomembni za vojno, ampak so tudi na možno uporabi mladih mož gledali kot na posebej veliko nevarnost za nacistični režim.

Medtem ko so bili mladinski voditelji, poslani iz Koroške in Štajerske, večinoma prepričani v svoje kolonialno poslanstvo »vzgojiteljske elite« ter v zakonitost ali pomembnost svoje naloge, pa je pri domači mladini na okupiranih območjih (možno) pripisovanje »nemštva« pomenilo vstopnico, mladi pa so motivacijo za njeno pridobitev praviloma iskali med pragmatizmom in oportunitizmom. Zlasti izstopajo tisti mladi, ki so se kljub grožecem odvzemu vseh ugodnosti ob pripadnosti »narodnemu občestvu« odvrnili od nacističnega režima in se kljub že začetim karieram voditeljev Nemške mladine ali Mladine Koroške ljudske zveze/Hitlerjeve mladine priključili organiziranemu odporu. Za Slovenijo raziskave motivov te (majhne) skupine in premisleka o Hitlerjevi mladini in organiziranem odporu kot o dveh konkurenčnih grupacijah v boju za mladino še nimamo, se pa obeta, da bo zlasti glede odnosa do sprememb družbenega sistema in oblasti po drugi svetovni vojni prinesla zanimive rezultate.

Zaključek

Velika množina najrazličnejših ohranjenih virov o nacistični okupaciji Slovenije, še zlasti pa obsežni fondi slovenskih arhivov o nacistični mobilizaciji

mladine, omogočajo raziskovalcu, da se na primeru Slovenije dokoplje do širše uporabnih pričevanj o ideoloških temeljih nacistične ekspanzije v Evropi, kakor tudi o strategiji in praksi ohranjanja nacistične oblasti na zasedenih ozemljih. V zvezi z uporabo ponemčevanja pri ohranjanju oblasti se dá izhajajoč prav s perspektive mobilizacije mladine ugotoviti, da druga svetovna vojna za Nemški rajh ni bila le osvajalna vojna, ampak tudi na Evropo usmerjen kolonialni projekt. To se kaže v vseprisotni zahtevi po ponemčenju mladine na zasedenih ozemljih, kar so enačili s »civiliziranjem«. Hkrati okupatorju nikoli ni uspelo doseči želene ravni ponemčenja in s tem povezane identifikacije spodnještajerske in gorenjske mladine z nacizmom, za kar si je prizadevala Hitlerjeva mladina. Neodvisno od tega, kako stroge so bile sankcije ali kako privlačna, odprta ali (jezikovno) tolerantna je sčasoma postajala praksa mladinskega organiziranja, je predstava o enotni (nacionalsocialistični) »nemški« mladini v današnji Sloveniji ostajala do konca druge svetovne vojne zgolj propaganda.

Iz nemščine prevedel Aleksander Žižek

Viri in literatura

Arhivski viri

Inštitut za novejšo zgodovino (INZ):

Knjižnica INZ, Mädel-Führerinnendienst der Deutschen Jugend im Steirischen Heimatbund, Februar 1944, 7.

Knjižnica INZ, Wochenbefehl der Deutschen Jugend Nr. 28/42, 6. 10. 1942, 2/28.

Muzej novejše zgodovine Celje:

Fototeka, JP 28292, JP 28296, JP 28307, JP 28309, JP 28310, JP 28314, JP 28322, JP 28334, JP 28335, JP 28336, JP 28339, JP 28340, JP 28365, JP 28372, JP 28374.

Arhiv Republike Slovenije (SI AS):

SI AS 1605, 96 (f. 1096).
SI AS 1611, 13/143.
SI AS 1611, 13/148.
SI AS 1611/3 (f. 992).

SI AS 1631, 87.
SI AS 1631, 90.

Časopisni viri

„Nun laßt die Fahnen fliegen...“. Der Gauleiter spricht zu 5000 Jungen und Mädeln in Cilli, v: *Tagespost*, 11. 10. 1943, 4.

Rauter, Martin. So arbeitet die Jugend Oberkrains, v: *Kameradschaftsdienst Gebiet Kärnten, Folge 7/8/9* (1942), 3.

Schick, Wilhelm. Ziel und Aufgaben des Kärntner Volksbundes, v: *Mitteilungsblatt des Kärntner Volksbundes, Folge 1* (August 1941), 3–4.

Tiskani viri

Carstanjen, Helmut. Worum es geht, v: *Untersteirischer Kalender* 1942, 57–61, 59.

Savodnik, Bert. *Moja vojna proti Nemcem*, Celje: Muzej novejšje zgodovine, 2015.

Schilcher, Rudolf. Deutsche Jugend – Deutschland von Morgen!, v: *Untersteirischer Kalender* 1942, 77–81.

Literatura

Ferenc, Tone. *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945* (= Knjižnica NOV in POS 35), Maribor: Založba Obzorja, 1968.

Kregar, Tone. „Reich računa na vas“: Organizacija Nemška mladina (Deutsche Jugend) v Celju 1941–1945, v: Aida Škoro Babič/Mateja Jeraj/Matevž Košir/Bojan Balkovec (eds.), *Zgodovina otroštva. History of Childhood* (= Zbirka Zgodovinskega časopisa 45), Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, 560–573.

Matzer, Lisbeth. *Herrschaftssicherung im „Grenzland“. Nationalsozialistische Jugendmobilisierung im besetzten Slowenien* (= *Nationalsozialistische Volksgemeinschaft* 11), Göttingen: Schöningh 2021.

Mavrič Žižek, Irena. Okupatorjevo šolstvo v ptujskem okrožju 1941–1945, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 87=52 (2016), 63–84.

Vovko, Andrej. Schulverein, v: *Enciklopedija Slovenije* 11 (Savs-Slovenska m), Ljubljana, Mladinska knjiga, 1997, 17.

Žižek, Aleksander. Kratek oris strukture in delovanja Štajerske domovinske zveze na Celjskem v letih 1941 do 1945, v: *Celjski zbornik* 29 (1993), 199–274.

Zusammenfassung

„DEINEM BLUTE NACH GEHÖRST DU ZU UNS“

Die Hitler-Jugend als Germanisierungsinstanz in Oberkrain und der Untersteiermark

Die nationalsozialistische Besatzung der Untersteiermark und der Oberkrain war nicht nur ein Resultat des Balkanfeldzuges der Wehrmacht, sondern stellte auch die logische Konsequenz und Realisierung von schon vor Beginn des Zweiten Weltkrieges formulierten deutschnationalen Herrschaftsansprüchen auf ehemals habsburgisches Territorium dar. Wichtige Argumentationsgrundlage dieser besonders in den 1920er und 1930er Jahren weiterentwickelten hegemonialen Forderungen war die Vorstellung, dass die Bevölkerung dieser Gebiete mehrheitlich „deutsch“ wäre, dies aber aufgrund der „slawischen“ „Fremdherrschaft“ vergessen hätte. Demzufolge müssten die Menschen nur an ihr „Deutsch“-Sein erinnert werden. Ein Bekenntnis zum beziehungsweise eine Identifikation mit dem „Deutschtum“ wurde dabei als wichtiger Schritt zur Akzeptanz der NS-Herrschaft betrachtet.

Die Hitler-Jugend als Institution nahm diese Argumentation zum Anlass, die Jugendmobilisierung in der Untersteiermark und in Oberkrain als zentrale Aufgabe der Herrschaftssicherung zu deklarieren, da sie in ihren Suborganisationen – der Deutschen Jugend und der Kärntner Volksbundjugend – die Germanisierung der einheimischen Jugendlichen anstrebte. So kamen zahlreiche HJ-Führer und -Führerinnen primär aus Kärnten und der Steiermark in die Besatzungszonen, um dort in der Tradition des „Grenzland“-Aktivismus der Jahrhundertwende den kolonial anmutenden und von der NS-Propaganda aufgebauchten „Zivilisierungsauftrag“ zu erfüllen. Zu diesem Zweck sollte die einheimische Jugend nach erfolgter Erfassung und erfolgtem Aufbau der HJ-Strukturen durch eine breite Angebotspalette – von wöchentlichen

Treffen, Sport und Spiel über Lagerfahrten, Reisen und Wettbewerbe – für den Nationalsozialismus gewonnen werden. Im Rahmen dieser Aktivitäten sollte die Germanisierung der Jugend einerseits gefördert und andererseits aber auch gemessen werden, wobei die Definition, wer oder was als (ausreichend) „deutsch“ angesehen wurde, nicht nur höchst subjektiv, sondern auch durchwegs willkürlich und flexibel gehandhabt wurde. Zusammen mit dem ambivalenten Umgang mit (deutschen) Sprachkompetenzen war dies jedoch charakteristisch für die durch die Hitler-Jugend angewandten und ausgeführten Strategien nationalsozialistischer Herrschaftssicherung im besetzten Slowenien.

Die Zuschreibung „Deutsch“ durch NS-Instanzen wie der Hitler-Jugend diente auch als Eintrittskarte in die „Volksgemeinschaft“, womit auf der einen Seite der Zugang zu Schul- und Berufsbildung sowie zu Ressourcen wie Lebensmitteln und Kleidung reguliert wurde. Auf der anderen Seite bot „Deutsch“-Sein auch Schutz vor Verfolgung und Vertreibung. Die Möglichkeiten, sich dem Zugriff der NS-Jugendorganisationen zu entziehen, wurden dadurch für die jugendliche Bevölkerung kontinuierlich eingeschränkt, was – trotz des sich notgedrungenen Arrangierens – wiederum zumindest formal aus Sicht der NS-Propaganda als Zustimmung zum neuen Herrschaftssystem gewertet wurde.

Schlagwörter: Hitler-Jugend, Besatzung, Germanisierung